

життєві вчинки. Драматурги творять авторський текст-міф (симулякри четвертого рівня за Ж. Бодріаром), де тісно переплітають язичницькі уявлення про царство мертвих із традиційними сюжетами, що постали на основі орфічного міфу та їх літературними трансформаціями («Божественна комедія» А. Данте, «Фауст» Й. Гете, «Страшна помста» М. Гоголя). Отож, у сюжетах сучасних п'єс профанується сам принцип трагічного, відтак і незворотного (мотив тимчасової смерті) у рецепції переходу в потойбіччя.

Список використаної літератури

1. Вітер О. Станція : [Електронний ресурс] / О. Вітер. — Режим доступу : www.teatr-mist.org.ua

2. Верещак Я. Моя душа зі шрамом на коліні : [Електронний ресурс] / С. Новицька. — Режим доступу : www.kurbas.org.ua/dramlab/vereschak.pdf
3. Дабо-Ніколаєв Б. Легке дихання Смерті у п'єсі О. Танюк «Авва і смерть» / Б. Дабо-Ніколаєв // Екзистенційний локус у новітній українській драматургії. Науковий вісник «Курбасівські читання». — Част. 2. — 2008. — С. 41—67.
4. Когут О. Рецепція демонічних архетипів у містичній драмі С. Новицької «Шинкарка» / О. Когут // Наукові записки ТНПУ. Серія : Літературознавство. Вип. 29. — Тернопіль : ТНПУ. — С. 114—123.
5. Новицька С. Шинкарка : [Електронний ресурс] / С. Новицька — Режим доступу : www.kurbas.org.ua/dramlab/novytska.pdf
6. Платон. Діалоги / Платон ; пер. з давньогр. — К. : Основи, 1995. — 394 с.
7. Танюк О. Авва і смерть : [Електронний ресурс] / О. Танюк. — Режим доступу : www.kurbas.org.ua/dramlab/tanyuk.pdf

М. И. ГУЦОЛ

РЕЦЕПЦІЯ ТРАДИЦІОННОГО СЮЖЕТА «ПУТЕШЕСТВИЕ ПО ПОТУСТОРОННЕМУ МИРУ» СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ДРАМАТУРГИЕЙ

В статье анализируется трансформация традиционного сюжета «о путешествиях по потустороннему миру» в современной украинской драматургии. Рассматриваются причины актуализации этого сюжета в постмодерной драматургии, указывается на активное использование его инварианта: «сюжет о мертвых невестах/любимых». Объектом исследования стали пьесы А. Багряной «Есть у Ангелов от лукавого», Я. Верещака «Моя душа со шрамом на колене», А. Ветра «Станция», Т. Добрушинной «Нежность», С. Новицької «Ой, была свадьба» и «Шинкарка», О. Танюк «Авва и Смерть».

Ключевые слова: традиционный сюжет, рецепция, трансформация, пьеса.

М. GUTSOL

RECEPTION OF TRADITIONAL PLOT «JOURNEY TO THE AFTERLIFE» BY MODERN UKRAINIAN DRAMATURGY

In this article the transformation of the traditional plot «about the afterlife journey» in modern Ukrainian dramaturgy is analyzed. The reasons of actualization of this plot are considered in postmodern dramaturgy. Also the active use of its invariant, «a story about the dead brides/lovers» is pointed. The object of the research were the plays by A. Bagryana «There is Something from Evil in Angels», J. Vereshchaka «My Soul is with the Scar on his Knee», O. Vitera «Station», T. Dobrushin «Tenderness», S. Nowicki «Oh was a Wedding» and «Shynkarka», O. Tanyuk «Avve and Death».

Key words: traditional plot, reception, transformation, the play.

Стаття надійшла до редколегії 1.03.2014 р.

УДК 821. 111(73)

О. М. ДАНИЛЬЧУК

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕАЛЬНОСТІ І ФАНТАЗІЇ ЯК ОСНОВА ХУДОЖНІХ ТВОРІВ СТВІЕНА КІНҐА (ЗА РОМАНАМИ «КЕРРІ» І «МЕРТВА ЗОНА»)

У статті досліджуються особливості художньої манери американського прозаїка ХХ-ХХІ століть С. Кінґа: поєднання в його творчості реальності і фантазії, органічне сполучення яких допомагає письменнику здобувати популярність серед своїх шанувальників.

Ключові слова: «авторська», «нежанрова» література, масова література, периферія художнього процесу, реальність, фантазія, хоррор.

Зазвичай, історія літератури базується на матеріалі тих творів, що належать до сфери високого мистецтва. Критерії, чому вони дійсно належні до цієї сфери, полемічні, але тут

набувають сили чинники, що, швидше за все, безпосередньо не пов'язані з текстом твору, а стосуються репутації письменника, його зв'язку з суспільним чи естетично-художнім

рухом, що відіграв важливу роль у розвитку високої культури, тощо. Тому й виникає ситуація, коли історія літератури, як її презентують літературознавці, перебуває в очевидному протиріччі з уявленнями пересічного читача. Те, що є предметом естетичного й наукового захоплення професіоналів, – складні й нецікаві явища для широкого читацького загалу. А та продукція, що є глибокою периферією художнього процесу, його маргіналіями, з погляду науковців, – безперечна класика для пересічних читачів.

Сьогодні, коли соціокультурна функція літератури змінюється, проблема розходження наявних критеріїв оцінки й реального літературного розмаху поступово загострюється, стаючи в літературознавстві однією з основних. Незважаючи на те, що явища масової культури вже стали об'єктом дослідження сучасних науковців, найбільші труднощі виникають як раз під час класифікації, характеристики, оцінки творів, що вважаються здобутком масової культури.

До письменників з позначкою «масовий» належить і найбільш популярний серед пересічних читачів, але майже не досліджений у науці американський прозаїк Стівен Кінг, жива легенда XX–XXI сторіч. Літературна критика, що вже звернула свій погляд на явища масової культури, здебільшого на «жіночий роман» як на предмет наукової рефлексії, з певних причин продовжує зневажати жанр «хоррор», до якого традиційно відносять твори С. Кінга, визначаючи письменника як «постачальника літературного вжитку». «Чому люди читають ці дурниці, коли вони могли б читати Джона Апдайка чи Джойс Керол Оутс», – гнівно озивається, вказуючи на романи прозаїка як на «занадто популярні, а тому свідомо несерйозні» літературний рецензент Г. Блум [8]. Але С. Кінга читають усі, хто прагне краще зрозуміти себе й інших, а також мінливий і непередбачуваний світ, у якому ми живемо. Твори письменника відповідають вимогам і смакам сучасних читачів, адже «в остаточному підсумку, автори популярної літератури прагнуть залучити повсякденний досвід читача в макрокосм символічних цінностей культури, нехай і на рівні прописних моральних істин; вони по-своєму моралістичні, що є актуальним для перехідної ситуації,

коли звичні орієнтири втрачені і, здається, уже ніхто не знає, що добре, а що погано... Масова література... прагне встановити традиційні моральні цінності» [1, 86].

Безумовно, творчість С. Кінга перебуває в площині масової літератури з її специфікою й особливою системою відносин з іншими типами культури. Але ця апіорно визначена належність не скасовує, а навіть ставить перед необхідністю дослідження книг найпопулярнішого в усьому світі й особливо популярного на пострадянському просторі автора, типового й водночас неординарного представника масової культури. Незважаючи на суворі межі «низького» жанру (насиченість текстів творів поп-культурою, рекламними слоганами; ретельно змальовані картини запеченої крові, хаосу й руйнування; образи монстрів, що робить твори схожими на третьосортні) й комерційну орієнтацію (С. Кінг продав понад триста п'ятдесят мільйонів примірників своїх книг), творчість прозаїка дає вагому підставу для літературознавчого аналізу, адже, на відміну від інших представників комерційного мистецтва, романіст використовує досягнення «нежанрової», «авторської», «високої» літератури, чим збагачує художні засоби масової, на яку, у свою чергу, суттєво впливає (наприклад, на романи Діна Кунца). «Кінг, може, й не є одним з найбільших літературних геніїв, але він один з найрозумніших письменників... Він зачепив важливі струни в серцях своїх читачів...», – зазначає рецензент А. Моран [див. : 8].

Однією з причин популярності С. Кінга є те, що він розповідає цікаві історії, і це безпосередньо пов'язує його з іншими представниками маскульту – Дж. Грішемом, Т. Кленсі, Е. Сігелом, А. Хейлі та іншими. Але на відміну, наприклад, від А. Хейлі, який описує переважно стосунки людей на виробництві, С. Кінг є автором історій про людей, що віч-на-віч зіштовхуються зі Злом. Письменник, передусім, – майстер психологічної оповіді. У його творах «достатньо напруги, жажливих і вражаючих кіно ефектів, але особливого значення їм надає демонстрація того, як персонажі поведуть себе, стикаючися з невідомим» [3, 640]. Автор досліджує психіку людини, доведеної до межі, людини, яка діє в надзвичайних обставинах. Перехід від нормального стану до потужнішого стресу С. Кінг описує майстерно, не зами-

люючи читачеві очі й не переконуючи, що Добро обов'язково переможе. Він дає уявлення про те, що Зло існує насправді, що воно поруч. Його відчуває кожний, адже Зло буває різним: починаючи від підліткових жорстоких витівок – знущання над слабкими, тими, хто не вміє дати відсіч («Керрі»), і завершуючи «дорослим» Злом, подібним до масового вбивства й тиранії («Сяйво», «Христина»). С. Кінг показує, як Зло часто тріумфує, але не тому, що більшість людей – лиходії, а через те, що вони воліють не помічати Зла або занадто слабкі, щоб опиратися йому. Іноді вони переконують себе, що боротися зі Злом повинен хтось інший.

Посередність героїв С. Кінга відрізняє їх від супергероїв масової літератури, адже в надзвичайних умовах опиняються звичайні люди – саме це допомагає читачеві ідентифікувати себе з персонажем, уявити себе на його місці. Водночас це «заземляє» твори С. Кінга, пов'язуючи їх з реалістичними здобутками художньої літератури. Проте Зло, що воно в будь-якому реалістичному творі могло б бути зображеним із людським обличчям, у С. Кінга набуває демонічних рис і балансує на межі реальності і фантазії.

Так, твір письменника розпочинається як звичайна реалістична оповідь. Критики одноставно характеризують доробок С. Кінга як «своєрідні метафори американського способу життя», «захопливі «ігри» винахідливого письменницького розуму» [5, 3]. Але, «граючись», С. Кінг не лише розважає читача, намагаючись полоскотати йому нерви розповіддю про потойбічне, він поширює арену апокаліптичних подій від певного локусу – готелю в штаті Мен («Сяйво»), університетського містечка в тому самому штаті («Цвинтар для домашніх тварин») – до всього сучасного світу.

У романі «Керрі» (1974) С. Кінг демонструє безумовний талант письменника, здатного двома-трьома штрихами створити ту гнітючу атмосферу, в якій відбувається дія твору, і образи героїв постають немов живі люди зі своїми вадами й чеснотами. Читача вражає не тільки письменницький дар передбачення, а й надзвичайні знання психології людини. Будучи тривалий час ізгоєм серед однолітків, приниженою і знехтуваною, Керрі прагне стати Господнім ангелом покари. Не з'ясовуючи, хто винен у

знущаннях над нею, вона мстить усім, застошуючи дар телекінезу.

Цікаві пояснення С. Кінга щодо явища телекінезу як зумовленого наявністю гена, відповідного за ці здібності. У дійсно реалістичному творі ці тлумачення могли б бути зайвими, адже читач розуміє, що небезпечною для суспільства Керрі стає не завдяки телекінезу, а внаслідок жорстокості, що оточує її скрізь. Тому натяк на прояв телекінезу в інших героїв роману як на можливість всевітньої загрози – прояв фантастичного елемента у творчості С. Кінга.

Вірогідно обґрунтованими є й надзвичайні події в одному з кращих романів автора «Мертва зона» (1983). Цей достовірний у найменших деталях побутово-описовий твір можна в цілому розглядати як хроніку провінційної Америки 70-х рр. ХХ століття з властивими їй соціальними проблемами: злочинністю, корупцією поліції, продажністю муніципальних чиновників, зубожінням фермерства, наростанням розчарування в політичних лідерах тощо. Головний герой роману – теж цілком пересічний американець зі звичайним ім'ям – Джон Сміт, виходець із фермерської родини, студент-філолог, який розпочинає викладати, закохується й збирається одружитися. Цікаво, що ці факти, а також рік народження героя – 1947 – вражаюче схожі на біографію самого автора. І ця проста, на перший погляд, розповідь про життя пересічного хлопця стає повчальною фантастичною історією про непримиренне протиборство Добра і Зла. Унаслідок дитячої травми, про яку Джон не пам'ятає, у нього відкривається таємничий дар передбачення, що стає джерелом добра для навколишніх (повернення матері лікарю, безпомилкове виявлення вбивці-маніяка тощо) і найважчим моральним вибором для самого героя (вбивати чи не вбивати людину, яка несе глобальне Зло).

Як і в романі «Керрі», С. Кінг ретельно і всебічно пояснює походження ясновидіння, використовуючи новітні дані фізіології й біоенергетики. Це вигідно відрізняє його від авторів інших псевдонаукових творів, які відверто спекулюють на містичних настроях публіки. Проте демонстрація проявів дару героя – не мета, а спосіб його підготовки до більш важливого завдання. Джон Сміт улучає точно в

ціль, коли знаходить і чітко висвітлює Всесвітнє Зло в особі Грега Стилсона – спочатку торговця Божим словом, потім намісника містечка Риджуей округу Нью-Гемпшир, а згодом і конгресмена цього округу – того, хто є потенційним ініціатором ядерного знищення людства. Обидва персонажі володіють прийомами телепатичного навіювання, тому й боротьба між ними носить непримиримий, складний і безкомпромисний характер. Читачі стають свідками жорстокого, нерівного поєдинку між самотнім шукачем добра й справедливості Джоном Смітом та пройдисвітломполітиканом, демагогом Грегом Стилсоном. Для того, щоб Добро перемогло, Сміт приносить себе в жертву заради рятування світу. Із хроніки «провінційних буднів», що «осяюються» смітівськими передбаченнями, роман перетворюється на пересторогу, як і кожний твір С. Кінга, що попереджає всіх, хто живе на цій планеті.

У творах «автор залишається на ґрунті сучасної американської дійсності, яку можна безпомилково впізнати в типових прикметах її соціального побуту, політичного і духовного клімату. Проте ясновидіння героїв дозволяє їм розпізнати за зовнішнім спокоєм буденного американського побуту дії жорстоких сил, що погрожують зруйнувати фундаментальні основи моральності, людяності, розумності» [6, 46]. І як би читача не приваблювали вторгнення С. Кінга в таємничу сферу екстра-сенсорних здібностей, для самого письменника вони, перш за все, є засобом пізнання реальних небезпек, можливих в атмосфері вседозволеності («Керрі»), політичного авантюризму, що зневажає інтереси людства («Мертва зона»), тощо. «Накладення надзвичайних явищ на побутове тло... породжує загострення відчуття присутності... посилюючи й без того позамежну напругу» [3, 640].

І «Керрі», і «Мертва зона» – романи, що не є «страшними». Вони – яскравий зразок гостросюжетної психологічної прози письменника. С. Кінг – «божевільний естет у кривавому світі мистецтва, яке дихає реалізмом» [8]. Він балансує на межі реальності і фантазії й уміло поводить з обома складовими так, що вони сплітаються в єдине ціле, сприяючи тому, що книги майстра сприймаються поза жанром як цікаві розповіді про буття. «Ту ж «Мертву зо-

ну» можна прочитати і як захоплюючий детектив, і як оповідання про таємниці парапсихології, і як розповідь про стоїчну мужність людини, яка повернулася до повноцінного життя, хоча її становище виглядало безнадійним, і навіть як специфічну хроніку політичної історії США 70-х років» [2, 73]. Основна частина дії творів С. Кінга розгортається в маленьких американських містечках, де всі знають один одного, і кожний – як на долоні. Портрети, характери і взаємини всіх персонажів показані точно. Не останню роль тут відіграє й такий художній прийом С. Кінга як відсилання до інших його творів, майстерно вплетені в канву роману. У результаті в читача складається враження, що це не книжкові герої, чиє існування лімітоване описаним у творі часом, а реальні люди, які живуть своїм життям.

Отже, реальність і фантазії в творах С. Кінга не протиставляються, а немов відзеркалюються одне в одному, висвітлюючи протиріччя сучасного життя, боротьбу в ньому Добра і Зла. Творам С. Кінга «однаковою мірою властиві як легковажність і розважальність, так і ідейна концептуальність. Суттєвим є те, що в нього виявляється певний симбіоз низових шарів культури і філософських її значень» [7, 318]. Використання фантастичних елементів у реалістичних творах письменника допомагає йому віднаходити нові шляхи до успіху у своїх шанувальників – людей різного віку, статі й соціального статусу. Поєднання реальності і фантазії стає вагомою причиною того, що С. Кінг уже не один десяток років залишається одним із популярних прозаїків. Він автор романів, повістей, оповідань, що містять елементи жанрів саспенс, жахів, трилеру, фантастики, фентезі, містики, драми та інших. Але всі твори романіста міцно стоять на ґрунті американської реальності, допомагаючи пересічному читачеві дізнаватися більше про себе й навколишній світ. «Таємниця успіху Кінга не в тому, що він так добре пише про монстрів і примар, а в тому, що він так переконливо пише про нас самих» [4, 25]. Можливо, романи С. Кінга і є мейнстрімом «мідл-літератури», формованої сьогодні, оскільки цілком відповідають колективним настановам широкого кола читачів.

Список використаної літератури

1. Гусев В. А. Массовая литература в переходные эпохи и ее читатели / Виктор Андреевич Гусев // Литература в контексті культури : зб. наук. пр. — К. : Вид. дiм Дмитра Бураго, 2009. — Вип. 19. — С. 79—87.
2. Зверев А. Второе зрение / Алексей Зверев // Иностранная литература. — 1984. — № 1. — С. 71—74.
3. Кинг С. Проклятие. Лангольеры. Солнечный лес : повести / Стивен Кинг ; пер. с англ. — Х. : Дельта, 1996. — 640 с.
4. Кузнецов С. Соблазн большой литературы / С. Кузнецов // Искусство кино. — 1996. — № 2. — С. 24—29.
5. Лебедь Ю. Предостережение : («Игры» писательского ума) / Ю. Лебедь // Кинг С. Мертвая зона ; рассказы. — Донецк : Полиграфсервис, 1993. — 384 с.
6. Пальцев Н. Страшные сказки Стивена Кинга: фантазии и реальность / Николай Пальцев // Premiere. — 2000. — № 19. — С. 46—49.
7. Шемякин А. М. Мистический роман Стивена Кинга / А. М. Шемякин // Лики массовой литературы США / отв. ред. А. М. Зверев. — М. : Наука, 1991. — С. 317—335.
8. Эрлихман В. Король темной стороны. Стивен Кинг в Америке и России [Электронный ресурс] / Вадим Эрлихман. — Режим доступа : <http://bookwa.org/nekhudozhestvennaya/3549-erlikhman-vadim-korol-temnoj-storony-stiven-king-v-amerike-i-rossii>.

О. М. ДАНИЛЬЧУК

ВЗАИМОСВЯЗЬ РЕАЛЬНОСТИ И ФАНТАЗИИ КАК ОСНОВА ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ СТИВЕНА КИНГА (ПО РОМАНАМ «КЕРРИ» И «МЕРТВАЯ ЗОНА»)

В статье исследуются особенности художественной манеры американского прозаика XX–XXI веков С. Кинга: соединение в его творчестве реальности и фантазии, органичное сочетание которых помогает писателю получать признание у читателей.

Ключевые слова: «авторская» литература, массовая литература, периферия художественного процесса, реальность, фантазия, хоррор.

О. DANYLCHUK

INTERRELATION OF REALITY AND FANCY AS A BASIS OF S. KING'S WORKS (BASED ON THE NOVELS «CARRIE» AND «DEAD ZONE»)

In the article peculiarities of the 20–21st century American novelist S. King's artistic manner are researched. Organic combination of reality and fancy in his works helps the author to gain popularity among his worshipers.

Keywords: «authorial», «non-genre» literature, mass literature, artistic process's periphery, reality, fancy, horror.

Стаття надійшла до редколегії 17. 12. 2013 р.

УДК 821.161.2–31. 09+929 Антоненко-Давидович

В. І. ДМИТРЕНКО

ОНІРИЧНИЙ ПРОСТІР ПОВІСТІ «СМЕРТЬ» Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА

У статті проаналізовано оніричний шар повістi «Смерть» Б. Антоненка-Давидовича, який увиразнює авторську думку, сприяє образній продуктивності твору. Сни й марення головного героя повістi є своєрідним конструктором, заснованим на принципах довербалізації змісту, що сприяє більш чіткому окресленню авторських інтенцій.

Ключові слова: оніричний простір, авторські інтенції, довербалізація.

Прагнення людини пояснити ті події, що відбуваються з нею під час сну ініціювало виникнення оніричної аналітики (дослідження сновидінь). Сновидіння як феномен людської діяльності були й залишаються предметом зацікавлення науковців різних галузей. Існує дві лінії в трактуванні сновидінь: фізіологічна й теологічна. Ще Демокріт уважав, що сутність сновидінь полягає в автоматичній робо-

ті мозку при відсутності сприйняття. Сократ, навпаки, вірив у божественне походження сновидінь і припускав, що вони можуть передбачати майбутнє. Ця думка закріплена в античній літературі, адже боги з'являються герою під час сну розповідають йому про майбутню долю й дають настанови щодо майбутніх дій. Платон у діалозі «Тимей» висуває думку про те, що сни – це діяльність душі.